

הרב יצחק מאיר יעבץ
רב קהילת כלל ישראל, רמת בית שמש

לשם תכלת ולבן

כתב הרמב"ם בפרק א מהלכות ציצית הלכה יא: "חוטי ציצית, בין לבן בין תכלת צריכין טווייה לשם ציצית".

מצות ציצית שני חלקים לה, לבן ותכלת. את חוטי הלבן ניתן לעשות או ממין הבגד או מצמר או מפשתן. חוט התכלת, לעומתם, צריך להיות דווקא מצמר הצבוע תכלת. כאשר כל הפתילים עשויים מצמר, כמנהג הנפוץ היום, ראויים היו כולם מתחילת עשייתם להיצבע תכלת ולשמש למצות תכלת. אלא שבסופו של תהליך, צובעים את פתיל התכלת ויתר הפתילים נותרים לבנים כשהיו, לקיום מצות לבן. בפשטות, די שתהא עשיית החוטים לשם מצות ציצית ואין צורך לכוון ולדעת אם טווייה זו תהיה לבסוף עבור תכלת או עבור לבן.

לשם דוגמא, לגבי תפילין שנינו במפורש, תפילה של יד יכול לעשותה של ראש. הרי שאף שצריך עשיית תפילין לשמן, אין אנו מצריכים עשייה לשם תפילה של יד בנפרד ולשם תפילה של ראש בנפרד, די לנו בכך שנעשה לשם תפילין. לכאורה הוא הדין בחלקי מצות ציצית.

אך יש אולי מקום לדון בזה. מה יהיה הדין אם יעובד עור לשם תפילין ללא כוונה אם ישמש לקלף עבור הפרשיות או לבית של התפילין? יש בהחלט מקום לומר שאלו הם שני חפצי מצוה שונים ואין כוונת האחד מועילה לשני.¹ יתכן אם

1. עיין בשולחן ערוך סימן לב סעיף לז, שרשאי לעשות הבתים לתפילין מקלף ולכאורה הכוונה היא, מקלף שעובד לשם פרשיות. אך יתכן שמדובר שעיבד קלף לשם בתים. אולם במגן אברהם ס"ק נ הביא מברוך שאמר שיעבד את הקלף שנית. אמנם נראה שכל הדיון שם הוא באיזה אופן יקרא שם עור על הקלף, שהלא בתי התפילין צריכים להיות מעור ולא מקלף, אלא שאפשר לקרוא על הקלף שם עור. לא מדובר שם כלל על עניין עשייה לשמה.

ובפרי מגדים בסוף סימן לב באשל אברהם כתב "רצועות של תפילין תשמישי קדושה מיקרו לא קדושה עצמה וצריך עיון אם מותר עור שמעובד לסת"ם אי שרי לעשות רצועות מהן דאע"ג דקיי"ל כל שלא נשתמש מותר להוריד מקדושה חמורה לקלה היינו מקדושה לקדושה לא מקדושה לתשמישי קדושה". ומשמע שדווקא לתשמישי קדושה אין לשנות, אבל מקדושה לקדושה ניתן, אף מחפצא אחת לאחרת.

כן, שגם בציצית נידרש להגדיר בשעת עשייה את מטרת הטויה, אם ללבן אם לתכלת. לכאורה הדבר עשוי להיות תלוי בשאלה אם תכלת ולבן הגדרה שונה להם, בדומה למשל שהבאנו מפרשיות ובתים, או שמא שם אחד להם – פתילי ציצית, ואחת לי אם הפתיל הוא של תכלת או של לבן, פתיל של ציצית הוא. הרב שבתי רפפורט שליט"א טוען, שכיון שעל פי שיטת הרמב"ם תכלת ולבן הגדרה שונה להם, הלבן הוא ענף והתכלת הוא פתיל, שכן כתב הרמב"ם בתחילת הלכות ציצית (הלכה ג): "נמצאו במצוה זו, שתי צוויים. שיעשה על הכנף ענף יוצא ממנה, ושיכרוך על הענף חוט תכלת", יש מקום אם כן לומר שטויה לשם ענף אינה טויה לשם פתיל ואם לקח חוט המיועד לפתיל ועשאו ענף או להיפך, הרי שלא היתה עשייתו לשמה.²

הרב רפפורט מציע אפוא, שייטווה חוט נפרד עבור תכלת וחוט נפרד עבור לבן, כל אחד בכוונה לשמו. אך הצעה זו היא קשה לביצוע, משום שלשיטת הרמב"ם הלא צריך שיהיה חוט שחציו לבן וחציו תכלת, כמו שכתב בהלכה ו: "ויהיה אחד משמונת החוטין חוט תכלת והשבעה לבן". אם נטווה שני חוטים נפרדים, איך נחברם לאחר הצביעה להיות אחד? אמנם הרמב"ם עצמו בתשובה לחכמי לונל (הובאה בכסף משנה על אתר) כתב שיעשו חוט חציו לבן וחציו תכלת, כלומר שיחברו ביניהם בטויה כשהתכלת כבר צבוע. הרמב"ם הניח כנראה, שצביעת התכלת נעשית במצב של גיזה ולאחר מכן טוים את החוט מהגיזה הצבועה. אך כיום, במפעל פתיל תכלת שבכפר אדומים, צובעים את פתיל התכלת אחרי הטויה לפני השזירה. איך יחברו אם כן חוטים טוויים להיות לאחדים?

הפתרון הנהוג במפעל לצאת ידי חומרת הרב רפפורט הוא, לכוון בשעת הטויה, שמכאן עד כאן יהיה לשם לבן ומכאן עד כאן יהיה לשם תכלת וחוזר חלילה. כך מתקבל חוט שיש בו סירוגין של מטר המיועד ללבן ומטר לתכלת, (ליתר דיוק, מטר וארבעים לשם תכלת ותשעים סנטימטר לשם לבן) לאחר מכן,

2. ועדיין יש לדון מדוע לא יועיל תנאי כמו מס"ת לתפילין ומזווה. ושמא אין מועיל תנאי בהפקעת עצם ההתניה, שאז הוי כאילו לא נעשה לשמה כלל ויש להאריך.

הצביעה מתבצעת על כחצי מהסליל(קצת יותר), בחוט לא שזור, באופן שכל חצי משמש למה שיועד בשעת הטוויה. סידור זה נהוג לגבי כל החוטים שנצבעים במפעל, גם אלו שבסופו של דבר נצבעים לגמרי, לשימוש הנוהגים כדעת הראב"ד או רש"י להטיל חוטי תכלת שלמים. הטוויה נעשית באופן זהה בכל החוטים, כדי שיהיו ראויים לצביעת רמב"ם. בשזירת חוטי רמב"ם, מותחים את החוט כך, שתכלת יקביל לתכלת ולבן ללבן. הדבר ניכר למתבונן בחוטי רמב"ם, במפגש בין התכלת ללבן, בכך שלא תמיד שני חלקי החוט השזור הופכים בדיוק באותה נקודה לתכלת.

השאלה היא, האם יש חסרון בכך שחלק מהחוט נטווה במפורש שלא לשם תכלת. האם יצא שכרנו בהפסדנו שכדי להרויח את חומרת הרב רפפורט אנו יוצרים בעיה בחוטי הראב"ד ורש"י.

נראה ברור שלא. הלא כל טענתו של הרב רפפורט תיתכן רק לדעת הרמב"ם שהגדרת ותפקיד הלבן והתכלת שונים מיסודם, זה נועד להיות ענף וזה לכרוך. אך לדעות החולקים התכלת היא חוט בין יתר החוטים, רק שבנוסף היא גם משמשת לכריכה.

לרש"י זה פשוט, שהלא מקורו לכך שצריך שיהיו שני חוטים שלמים של תכלת, כתבו התוספות שהיא סברא, שכשם שהלבן הוא שניים כך התכלת. אם כך, הרי שמעמדם ותפקידם שווה. להראב"ד שיש להטיל חוט אחד שלם של תכלת שהוא שניים מתוך שמונה, היה מקום לומר שעיקר תפקידו הוא כמו בשיטת הרמב"ם – לכרוך. אך הראב"ד עצמו הלא טוען כלפי הרמב"ם בהלכה ז, במה שכתב לכרוך כל הכריכות בתכלת להוציא הראשונה והאחרונה, שאין הגיון לעשות יותר כריכות בתכלת מלבן. הרי שהוא סבר שהתכלת היא חוט כחוטי הלבן ולא באה בעיקר כדי לכרוך. אם כך ודאי הגדרתה שווה ואין מקום לחלוקה במחשבת הטוויה. כשם שמי שכיוון לעבד קלף לשם פרשת שמע, יכול לכתוב עליו והיה אם שמוע, כך גם אם הטוויה היתה בדווקא לשם לבן, ניתן לצבוע חוט זה לתכלת.